

« Многообразность его познаний. Страсть и знание татарских медалей. Знание его в татарском и арабском языке. Благочестивый и нравственный человек. Весьма деятелен. Большое его влияние на татар по медицине» (бар. Корф, «Жизнь гр. Сперанского», II, 190) [1].

Память о Великом Карле Фуксе, который связал свою жизнь с судьбой татарского народа, навеки останется в памяти всех татар, ибо татары в его понимании были народом, который, несмотря ни на какие перипетии своей истории, сумел сохранить этническую общность: родной язык, историю, культуру и традиции. Его очерки с большим успехом публиковались в литературно-художественном журнале «Заволжский муравей», издатели с удовольствием печатали и книги Фукса. «Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях», некоторые отрывки из которой мы привели в этой статье, – это настоящая энциклопедия, по сей день не утратившие своей научной ценности. Например, он пишет о надгробных татарских камнях: «Они ставят кругом могилы родъ домика, изъ нескольких бревень, четырехугольный безъ крыши, у богатыхъ изъ камней, въ которомъ садятъ несколько березокъ. Тутъ нередко находится и камень, стойкомъ поставленный, съ надписью красивыми Арабскими буквами. Я списалъ некоторыя изъ этихъ надписей, и здьсь переводъ съ оныхъ помещаю». Заметим интереснейшую закономерность: в записях Фукса нарицательные имена существительные, как в его родном немецком языке, иногда пишутся с большой буквы [4].

Данной темой мы заинтересовались в рамках гранта, выполняемого группой ученых нашего института, «Язык и культура русских немцев в миграции»... научный интерес к личности Карла Фукса вполне закономерен: этот человек, этнический немец, проживший большую часть своей жизни на чужбине, сумел не только сохранить свои немецкие корни и остаться верным германской научной школе, но и приумножить научный потенциал России, обогатил медицину, этнографию, историю, создал настоящие энциклопедии о жизни татар 18-го, 19-го веков.

Литература

1. Большая биографическая энциклопедия. Фукс, Карл Федорович. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/
2. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях. http://allkazan.ru/library/tatar_etnografia/book.
3. Карл Фукс о Казани и татарах. <http://tartaria.ru/kalendar11.html>
4. Карл Фукс о надписях на надмогильных камнях казанских татар. <http://tashlar.narod.ru/text/karl-fuks.htm>

Ташкесенлигил Мухаммед,

Университет Кавказа, Турция

младший научный сотрудник отделения славянских языков и литератур

e-mail: m.taskesenli@kafkas.edu.tr

УДК 81

RUSÇA VE TÜRKÇEDE BİTMİŞ-BİTMEMİŞ FİLLERİN İŞLEVSEL BİR YAKLAŞIMLA İNCELENMESİ

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ИЗУЧЕНИИ ГЛАГОЛОВ СОВЕРШЕННОГО И НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДА В РУССКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

THE ANALYSIS OF FINISHED-UNFINISHED STATE OF THE VERB IN RUSSIAN AND TURKISH BY A FUNCTIONAL APPROACH

Özet. Diğer dillerde olduğu gibi Rusça ve Türkçede de sözcük türleri arasındaki en önemli öge fiillerdir.

Rusça ve Türkçe dilbilgisinde fiil konusu en kapsamlı konulardan biridir. Fiil kategorileri içinde bitmiş(сов.в.) bitmemiş fiiller(несов.в.) Türk öğrencilerin öğrenirken en fazla zorlandıkları konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitmiş-bitmemiş fiil türleri, eylemin hangi süreç içerisinde, ne kadar sürede gerçekleştiğini, tamamlanmışlığını-tamamlanmamışlığını, sürekliliğini, vb. göstermesi bakımından önemli bir konudur.

Her iki dilde fiillerin bitmiş-bitmemiş durumlarını karşılaştırmak için yapmış olduğumuz araştırmalarda

bu konunun Rusça dilbilgisi kitaplarında oldukça geniş kapsamlı bir şekilde ele alındığını, ancak Türkçe gramer kitaplarında bu konuya daha sınırlı bir şekilde yer verildiğini gördük. Durum böyle olunca bu konunun anlaşılması ve daha iyi kavranması gittikçe zorlaşıyor. Bu durumun önüne geçebilmek için önemli Türkologların yapmış oldukları çalışmalar sayesinde bu konunun her iki dildeki yansımalarını, benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak işlevsel bir yaklaşımla incelemeye çalışacağız.

Anahtar sözcükler: Fiillerde bitmişlik-bitmemişlik, Türkçe görünüş, Türk- Rus dil bilimi, fiil, kategori,

Abstract. As in other languages in Russian and Turkish, verbs are the most important elements between the forms of words.

In Russian and Turkish grammar subject verb is one of the most comprehensive topics. In the verb categories finished and unfinished verbs has emerged as one of the most difficult issues by Turkish students while learning. Finished and unfinished verb types are an important issue, in terms of showing the process of action, how soon that happens, completeness-incompleteness and continuity.

In research that we have done to compare the finished-unfinished state of the verb in both languages we saw that this issue is quite extensively dealt with in Russian grammar books but in a more limited way in the Turkish grammar books. So understanding and better understanding of this issue is getting harder. To avoid this situation, thanks to the important works of Turcologists they have done in both languages, we will try to examine the similarities, differences and reflections of this issue in comparison with a functional approach.

Keywords: Russian-Turkish linguistics, verb, manner of action, category, finished unfinished verbs

Аннотация. В русском и турецком языках, как и в других языках, глаголы являются одним из наиболее важных частей речи. В русском и турецком языкознании тема глагола является одним из наиболее обширных (всеобъемлющих) тем. Как показывает опыт, изучение совершенных и несовершенных видов глаголов вызывает затруднение у турецких обучающихся. Со стороны длительности выполнения действий, непрерывности процесса, завершенности действия и с других аспектов тема совершенных и несовершенных видов глаголов очень важная. Исследуя этот вопрос в двух разных языках (русском и турецком), мы пришли к такому выводу, что в русскоязычных трудах этот вопрос рассматривается довольно комплексно и глубоко, тогда как в книгах по турецкой грамматике данной теме уделяется недостаточное внимание. Для решения данной проблемы, нами предпринята попытка проанализировать вопрос состояния изучения данной темы в двух языках, путем сравнительного анализа – сходства и различия изучения данной темы.

Ключевые слова: глаголы совершенного и несовершенного вида, турецкий взгляд, турецкое и русское языкознание, глагол, категория.

GİRİŞ

Makalemizin ana teması olan fiiller, diğer dillerde olduğu gibi Rusça ve Türkçede de doğada görülen davranışları (hareketleri), zaman ve kişi kavramlarıyla bildiren sözcüklere denir. Her iki dilde de en genel tanımıyla *fiil*; bir iş, oluş, hareket, durum bildiren, kişi ve zaman kavramı veren sözcüklere verilen addır.

1- RUSÇA ve TÜRKÇE FİİLLERDE BİTMİŞLİK- BİTMEMİŞLİK DURUMU

(совершенный вид и несовершенный вид в русском и в турецком языках)

Rusçada eylemlerin bitmişlik durumu; Türkçede olduğu gibi hareket alanı daha dar, zaman kavramı daha kısıtlayıcı olan, bir defa yapılan, henüz başlamış ve sonuca ulaşılmış olan hareketleri içerir.[7, c. 267] Rusçada bitmiş eylemler что сделать? ‘ne yapmalı?’ sorusuna cevap verir ve iki zamanda kullanılır: **1- Geçmiş zaman** (нарисовал ‘resim yaptı’) **2- Basit gelecek zaman** (рисует ‘resim yapacak.’) Rusçada Я прочитал книгу ‘Kitabı okudum’ cümlesindeki прочитать ‘okumak fiili’ bitmiş bir fiildir. Önüne aldığı про önekinden dolayı eylem bitmiş durumdadır. Bu cümlede okumak eylemi tamamlanmış, bitmiş bir eylemdir. Он простоял два часа и ушел ‘iki saat kaldı (bekledi) ve gitti.’ cümlesinde de yine eylem sonuçlanmıştır.[7, c. 267]

Türkçede bitmişlik zamanı ise Engin Nadir Uzun’un bir makalesinde şöyle tarif ediliyor: Fiilde bitmişlik kavramı, cümlede fiille anlatılan işin tarzi ne olursa olsun geçmişte olup bitmesi, tamamlanmasıdır. Türkçe dilbilgisi kitaplarında bu yapı Hikaye Birleşik Zamanı olarak adlandırılmıştır. Bu yapıyla asıl anlatılmak istenen, fiilin geçmişte olup bitmesidir. Bu konuyu şu örnekler üzerinde inceleyelim: (1a) Aysel, sabahtan beri evi temizliyor.(1b) Aysel, sabahtan beri evi temizledi. (1c) Aysel, sabahtan beri evi temizliyordu. Verilen cümlelerde fiilin başladığı an, konuşmanın yapıldığı günün sabahıdır, bahsi geçen fiilin bitip bitmediği ise yukarıdaki cümlelerde meçhuldür. Öyleyse sabahtan beri başlangıcı olan; ancak bitişi belirsiz bir sürece işaret etmektedir. (1a) ve (1c)’de geçen süreklilik eki bu zarfın kullanımını mümkün kılmıştır.[6, c. 6-7]

Rusçada bitmemiş eylemler, что делать? ‘ne yapıyorsun?’ sorusuna cevap verir ve zaman içinde sınırsız olarak devam eden, tekrar edilen ve de sonuca ulaşılmamış bir hareketi gösterir. Rusçada bitmemişlik durumlu eylemler üç zamanda kullanılır: a) Şimdiki zaman (настоящее время) рисует ‘resim yapıyor’ b) **Geçmiş zaman** (прошедшее время) рисовал ‘resim yapıyordu’ ve **Bileşik gelecek zaman** (сложное будущее время) буду рисовать ‘resim yapacak’

Tablo 1

Ruşçada Bitmiş Durum (Сов. в)	Türkçede Bitmiş Durum
Сегодня он <u>поработал</u> над своей диссертацией. ‘Bugün kendi tezi üzerinde çalıştı.’ Я <u>подумал</u> , что так будет лучше. ‘Böylesi daha iyi olacak diye düşündüm.’	Karanlığın içinde kaybolup gitti. ‘Он сразу скрывается в тёмноте.’ Bir gün hanımefendi ölüverdi. ‘В один день госпожа скоропостижно умерла.’

Tablo 2

Ruşçada Bitmemiş Durum (Несов. в)	Türkçede Bitmemiş Durum
Студент весь день <u>решал</u> трудную задачу. ‘Öğrenci bütün gün zor problemi çözüyordu.’ Преподаватель всегда <u>давал</u> мне книги. ‘Öğretmen bana her zaman kitaplar veriyordu.’	Tam 12 senedir kaldırımları çığneyip duruyoruz. ‘Вот уже ровно 12 лет, как мы граним мостовые.’ Bütün gün hem yazıyordu hem ağlıyordu. ‘Весь день он писал и плакал.’

John Lyons, “*Kuramsal Dilbilimine Giriş*” adlı eserinde Rusçadaki bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki ayrımı, şu şekilde anlatmaktadır: Rusçada bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki ayrım iki tümceyle açıklanabilir: (1) ‘**ya proçital roman**’ ve (2) ‘**ya çital roman**’ Her ikisi de ‘**Roman okudum**’ biçiminde çevrilebilirse de bunlar Rusçada eşdeğerli değildir. (1)’de **pro-çital** ‘okumak’ ‘bitmişlik’ kullanılmıştır. İkincide ise **çital** ‘bitmemişlik’ kullanılmıştır. Rusça görünüş dizgesinde bitmişlik ‘**belirtili**’ terimdir, bitmemişlik ise buna karşılık ‘**belirtisizdir**.’ [5, s. 281-282] Agop Dilaçar’ın makalesinde, Türkçede fiillerin bitmiş-bitmemiş durumları hakkında şu bilgilere yer veriliyor: İster bitmiş ister bitmemiş olsun tüm eylemlerde anlatılan hareketin gerçekleşebilmesi, iki koşula bağlıdır: Biri, söz konusu iş, oluş ve kılışı yapan varlığın oluşu; diğeri, eylemin yapılma zamanının var oluşudur. Dolayısıyla tüm eylemlerin soyut da olsa bir öznesi, bir de yapılma zamanı vardır. ‘**Okuduğum kitap**’ sözcük takımında iki görünüş vardır: Biri “okumakta olduğum kitap”, **bitmemiş**, şimdi sürüp giden -yor’lu bir iş, ama -yor eki kullanılmamış; öbürü “**okumuş olduğum, geçenlerde okuduğum kitap**”, geçmişte olup bitmiş, -miş’li bir iş, ama -miş/ -muş eki kullanılmamıştır. [4, s. 165] Rusçada kullanılan iki durumlu fiiller (*Двувидовые*) hem bitmiş hem de bitmemiş duruma sahip olabilir: Bu fiiller **-ова(ть), -а(ть), -и(ть), -е(ть)** ekleriyle biter. *Использовать* ‘kullanmak, yararlanmak.’ *Организовать* ‘düzenlemek.’ *Жениться* ‘evlenmek’, *родиться* ‘doğmak’: *он не женится (bitmemiş durum) потому, что еще учится в университете.* ‘O evli değil, çünkü henüz üniversitede okuyor.’ *Он женится (bitmiş durum) когда окончит университет.* ‘Üniversiteyi bitirince evlenecek.

Akerson, Türkçede görünüş işlevi ve bitmiş-bitmemiş fiillerin ayrımı hakkında adı geçen eserinde şunları söylüyor: Türkçede görünüş, olayın süre içindeki yayılımını gösterir, ama bu yayılımın konuşma ya da anlatı noktasına göre bir yere yerleştirilmesi, zaman işlevi aracılığıyla olur. Bitmemişliğe gönderme yapan bir eylem, geçmişte olabilir ya da şimdi de sürebilir. ‘**Ayşe eskiden sabahları erken kalkardı.**’ Tümcesinde, fiil **bitmemişlik** göstermektedir. Yani Ayşe’nin erken kalkması sık sık yinelenmiştir (**kalk-ar-dı**). Ancak bu yinelenme, geçmişte yer almıştır (kalk-ar-dı). Maç anlatan bir spiker ise, bitmişlik değeri taşıyan olayları şimdiki zamana yerleştirerek anlatır: **Ayhan topa vuru-yor, ancak kaleci nefis bir çıkışla topu durduru-yor.** [1, s. 266] Bu cümlede olaylar bir bitmişlik zinciriyle birbirine bağlanmıştır, şu anda gerçekleşirler, ama her olay bir öncekinin bitmesiyle gerçekleşir.

SONUÇ

Ruşçada eylemlerin bitmişlik durumu; Türkçede olduğu gibi hareket alanı daha dar, zaman kavramı daha kısıtlayıcı olan, bir defa yapılan, henüz başlamış ve sonuca ulaşılmış olan hareketleri içerir. Türkçede bitmişlik zamanı ise cümlede fiille anlatılan işin tarzı ne olursa olsun geçmişte olup bitmesi, tamamlanmasıdır. Türkçe dilbilgisi kitaplarında bu yapı Hikaye Birleşik Zamanı olarak adlandırılmıştır. Bu yapıyla asıl anlatılmak istenen, fiilin geçmişte olup bitmesidir.

KAYNAKÇA

1. Akerson, Fatma Erkman, Dile Genel Bir Bakış. – İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2008. – s. 266.
2. Bacanlı, Eyüp, “Türkçe Fiil, Slav Türü Bitmiş Görünüş Bildirebilir mi?”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 6(1), Mart 2009, s.44. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2013, <http://turkoloji.cu.edu.tr>
3. Dietrich, Ayşe Pamir Grammatika Russkogo Yazıka. – Ankara: Kapadokya Yayınevi, 2007.
4. Dilaçar, Agop, “Türk Fiilinde Kılımla Görünüş ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, TDK Yayınları, Ankara 1973-74, s.165. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2013, <http://turkoloji.cu.edu.tr> .
5. Lyons, John, Kuramsal Dilbilimine Giriş. –Ankara: TDK Yayınları, 1983. – s.281-282.
6. Uzun, Engin Nadir, “Türkçede Görünüş, Kip, Zaman Üçlüsü”, Dil Dergisi, Sayı: 68, İstanbul 1998, s.6-7. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013, <http://turkoloji.cu.edu.tr>
7. Vinogradov, V.V. Kratkaya Russkaya Grammatika Morfoloğičeskiye Kategori Glagola, s.267. Erişim Tarihi: 16 Şubat 2013, <http://slovari.ru>